

UDK: 808.62(497.15-17)"15/16"(091)

808.62-3(497.15-17)"15/16"

808.2-01(497.1-17)"15/16"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 23. 05. 1997.

Zoran Velagić

Bjelovar/Budimpešta

E-mail: H97Vel91@student.ceu.hu

RAZVOJ HRVATSKOG ETNONIMA NA SJEVERNO- HRVATSKIM PROSTORIMA RANOG NOVOVJEKOVLJA

SAŽETAK

Cilj je rada istražiti načine uporabe imena koja su hrvatski autori ranog novovjekovlja rabili pri imenovanju svog naroda, jezika i pisma, ponajviše hrvatskoga i *slovinskog*, ali jednako tako i ilirskog, dalmatinskog i bosanskog. U tu svrhu analizirana ponajviše pisana djela tog razdoblja, jer samo su kroz njih autori mogli svoja viđenja prenijeti širim slojevima puka. Rad istražuje sjevernohrvatske prostore, no kako je tamošnji razvoj nužno uvjetovan stavovima i idejama prethodnika, u obzir je uzeta i glagoljaška tradicija, hrvatski protestanti, ozaljski književni krug, kao i istaknuti pojedinci poput Jurja Križanića ili Franje Glavinića. Od autora sa sjevernohrvatskih prostora najviše je pak pozornosti posvećeno Jurju Mulihi i Matiji A. Reljkoviću. Analizirani su ponajviše nazivi za jezik i narod, ali su počesto iznošene i druge ideje autora, primjerice o etnogenezi, valjanijem pravopisu, poželjnom jedinstvu u pisanju, porijeklu glagoljice itd. Rad također ispituje povijesno ozračje u kojem se pojavljuju ideje o slavenstvu ili ilirstvu, kao i povijesne okolnosti koje su uvjetovale uporabu različitih imena ili pak promjene pri toj uporabi (kao u poznatom seljenju hrvatskog etnonima s juga na sjever). U zaključku rada iznesena je pretpostavka (potkrijepljena navodima u tekstu) o postojanju svijesti o jedinstvu hrvatskog naroda i jezika u ranom novovjekovlju, iako taj jedinstveni narod nije uvijek nazivan hrvatskim imenom. Također, izneseno je da ta svijest nije bila proširena u širim slojevima naroda, baš kao što se ne može govoriti o strogim standardima hrvatskog jezika tog vremena jer je i jedno i drugo još uvijek prilično mutno i ovisi ponajviše o autoru-pojedincu.

KLJUČNE RIJEČI: hrvatski etnonim, Hrvati, rano novovjekovlje, sjeverna Hrvatska, glagoljaška tradicija, jezik

Uvod

Pitanje predmodernog poimanja nacije uzelo je poprilično prostora posebice u suvremenijim povjesničarskim i sociološkim raspravama (usp. pr. Smith, 1994; Smith i Hutchinson, 1994; Hroch, 1985; Kohn, 1955; itd.). Naime, suvremeno poimanje nacije uglavnom se shvaća kao plod povijesnog razvitka u devetnaestom stoljeću, no

ipak je očito da je i obrazovaniji svijet ranog novovjekovlja, dakle oni koje se uobičajilo dvojbeno nazivati predmodernima, imao određene ideje - ne možda o onomu što danas nazivamo nacijom, ali svakako o svom narodu i svom jeziku. Cilj je ovog rada okvirno ispitati te ideje, dakle ne ulaziti previše u moguća teorijska tumačenja, već jednostavno dati obris prilika ili, suvremenije rečeno, postaviti problem. U tu će svrhu biti ispitano pet imena, ilirsko, dalmatinsko, hrvatsko, slavonsko i djelomice bosansko te tri načina njihove uporabe, za jezik, za narod i za pismo. Pri tom će kao vrela biti upotrebljavana tiskana djela, dakle knjige, jer su upravo one bile pristupačne širim krugovima ljudi, jer su ih barem oni učeniji mogli čitati i, naposljetku, jer su putem njih i oni sami mogli izražavati svoje osobne stavove i ideje te na taj način utjecati na šire krugove ljudi.

Budući pak da gore spomenute utjecaje možemo smatrati "pojavama dugog trajanja", jer jednu i istu knjigu uvijek poznaje više naraštaja, vrlo je teško kronološki prikazati razvoj ideje o narodu i jeziku u ranom novovjekovlju. U svakom slučaju, valja ga smatrati polaganim i stalnim procesom koji će svoj vrhunac doživjeti upravo u hrvatskome narodnom preporodu. No, ipak je moguće prepoznati osebuje stavove određenih grupa te ih prema tomu i odijeliti. Pored toga, čini se kako je svaka sljedeća grupa unekoliko tvorila logičan nastavak na rad one prethodne, premda su te veze ponekad bile skrivene i neizravne. Iz ovog će razloga, iako je ovdje riječ o sjevernohrvatskim prostorima i tiskanim djelima, u obzir biti uzeta i naša glagoljaška tradicija jer začetke kasnijeg razvoja nalazimo upravo u njoj, jednako kao i niz drugih krugova koji su na određen način utjecali na kasnija poimanja.

Krugovi - prethodnici

Dva događaja nameću se sama od sebe kada govorimo o glagoljašima i svijesti o hrvatskom narodu, a to su Bašćanska ploča i zapis popa Martinca o bitci na Krbavskom polju iz II. Novljanskog brevijara. U Bašćanskoj se ploči, naime, spominje ЗЪВЪН[І]МІРЪ КРАЛЪ ХРВАТЪСКЪ[Ї] i to je prvi sačuvani spomen hrvatskog imena izrečenog narodnim jezikom.¹ No, obzirom na temu ovog rada *mnogogrěš'ni Martinacъ popъ* govori puno više. "I obuēm'si vsu Grčiju i Bulgariju Bos'nu i Rabaniju nalegoše (naime Turci) na ězikъ hrvatski. (...) Тъгда же роблаhu vse zemle hrvatske i slovin'ske do Save i Drave. (...) Tagda же gospoda hrvat'ska i

¹ Prvi pak spomen hrvatskog imena uopće nalazi se vjerojatno na dvjema pločama iz 2. i 3. stoljeća pronađenim u negdašnjem Tanaisu - *Horoathos, Horovathos*, što bi označavalo čovjeka "koji ima svojih privrženih prijatelja" (Goldstein, 1995: 22-24).

bani hrvatski dvigoše voisku protiv imъ (...)" (Hercigonja, 1994: 228-229). Pop Martinac ovdje govori o hrvatskom narodu, jer *ѣzikъ hrvatski* u njegovu zapisu ima izrazito etničko značenje. Štoviše, u svim crkvenoslavenskim tekstovima izraz jezik označava upravo narod, te se tu i grčki *ethnos* prevodi isključivo s *językъ* (Heršak, 1989: 101). No Martinac kaže, naravno iz svoje točke gledišta, i dokle se prostiru *zemle hrvatske i slovin'ske*, što je obzirom na buduće seljenje hrvatskog imena na sjever vrlo važno.

Svojim razvojem utjecat će glagoljaška tradicija na barem dva buduća kruga koja će znatno pridonijeti razvoju jezika ali i svijesti o hrvatskom narodu, a to su hrvatski protestanti i ozaljski književni krug. Naime, poznato je da su i jedni i drugi, iako iz različitih razloga ili pobuda, nastojali na izgradnji jedinstvenog jezika za sve hrvatske prostore, to jest na prevladavanju dijalektalnih razlika i stvaranju jezika razumljivog čitateljima raznih krajeva. No, "najmanje stoljeće prije protestanata i čak dva prije ozaljskoga kruga djelovali su na toj crti hrvatski glagoljaši" (Damjanović, 1995: 36), te je u njihovim čakavskim tekstovima poput *Vinodolskog zbornika* (početak petnaestog stoljeća), *Kolunićeva zbornika* (1486), *Petrisova zbornika* (1486) itd. uočljiva značajna kajkavska sastojnica što zorno svjedoči o povezanosti čakavskoga i kajkavskog prostora i njihovom međusobnom prožimanju (usp. Damjanović, 1995: 65-68). O povezanosti pak glagoljaša i protestanata dosta je pisano, pa iako je možda pomalo pretjerano tvrditi kako "za hrvatske glagoljaše, koji su po samoj logici svoga položaja, bez obzira na dogme, bili antipapisti, novi reformatorski val mora da je bio privlačan" (Črnja, 1964: 290), upoznatost protestantskih pisaca s glagoljaškom tradicijom pa i svojevrsni nastavak na rad glagoljaša (kao što je primjerice izdavanje hrvatskih početnica) izvan svake sumnje. Jesu li pak protestantski pisci ideju o prevladavanju narječja i jednom jeziku dobili baš od glagoljaša, nemoguće je reći. Puno se prihvatljivijim čini stav da je i taj njihov potez dio općih reformatorskih nastojanja na širenju svojih ideja i religioznih tekstova među pukom te da su u prvom redu htjeli da ih što veći broj ljudi razumije. Kako i sami kažu u predgovoru svoga novog testamenta: "semo i tamo jesmo razmišlali, kako, skrozi ku rič, bi se vsoj Hrvatskoj zemlji i tim drugim, koji s tim slovenskim ili hrvatskim jezikom govore ... k večnom životu pomagati moglo" (Ježić, 1944: 98). Jednako kao i njihovi protureformatorski protivnici u sedamnaestom i osamnaestom stoljeću, i protestanti su željeli da ih što veći broj ljudi razumije.² Ta njihova nastojanja ne mogu se izvesti isključivo iz glagoljaške tradicije, iako valja

² Upravo iz tog razloga je Martin Luther preveo Bibliju na njemački jezik. Jer, jedna od osnovnih ideja protestantizma je nužnost samostalnog puta k Bogu koju čovjek može ostvariti samo osobno čitajući svete spise. Iz ovog razloga i naši protestanti prevode Novi zavjet, a tiskari u Urachu objavljuju isključivo na narodnom jeziku.

upozoriti da ideje postoje i u jednih i u drugih, baš kao i u predstavnika ozaljskoga književnog kruga.

Ovi posljednji (Petar Zrinski, Fran Krsto Frankopan, Ivan Belostenec itd.) “jezično su se postavili između dvaju u to vrijeme književno najaktivnijih područja: kajkavskog sjevera i čakavsko-štokavskog juga” (Vončina, 1977: 200). Pored toga, nedvojbeno su poznavali i protestantska djela.³ “Čak i neki čudni oblici u Sireni, koje je Jagić pripisivao jezičnoj samovolji Zrinskoga (...) nalaze se u proznim tekstovima protestantskih pisaca (...)” (Vončina, 1977: 193). Tako je ozaljski krug svojim radom činio svojevrsni nastavak ovoga višestoljetnog razvoja. Najznačajnije je djelo ovog kruga svakako Belostenčev rječnik. On nepuno stoljeće nakon Vrančićeva *Dictionara*, koji sadrži samo čakavsko narječje, okuplja sva tri hrvatska narječja i sjajno zrcali posljedice života na toj svojevrsnoj dijalektalnoj razmеди. Nakon ugušenja protuhabsburške urote hrvatskih i mađarskih plemića i smaknuća Zrinskog i Frankopana (1671), propada i ozaljski krug, a rasadišta pismenosti i ideja polako ali sigurno sele na sjever. No, usporedo s ozaljskim krugom djelovala je još jedna vrlo važna grupa koja ipak, poradi svojih stavova, nije odigrala ključnu ulogu u razvoju hrvatske narodne svijesti. Riječ je o rimskoj *Congregatio de propaganda fide*, osnovanoj 1622. Rad Kongregacije bio je također vođen idejom da što veći broj ljudi što bolje razumije tekstove. No, iako su tamošnji izdavači, poput Rafaela Levakovića i Mateja Karamana, jezik svojih djela zvali *slovinskim*, on je ipak bio posve rusificiran i našim glagoljašima gotovo nerazumljiv. “Tako su na kraju glagoljaši dobili knjige, ali su izgubili jezik, te je na taj način glagoljanje polako umiralo” (Bratulić, 1983: 20). No, za nas je u ovom kontekstu daleko važniji Levakovićev prijatelj, također pobornik ideje o rusifikaciji jezika, Juraj Križanić. Križanić je bio uvjeren kako je jezik kojim i sam piše pogrešno nazivati *slovinskim* jer je to u stvari ruski jezik. No, koliko to god čudno zvučalo, Križanić je u stvari bio jezični čistunac jer je držao da su svi Slaveni (Rusi, Česi, Lehi, Bugari, Hrvati i Srbi) nekad govorili ruski, ali se taj jezik pod tuđim utjecajima onečistio i iskvario. “A Sérbljani pák i Hervátí táko sut izgubili svoju dédinsku besídu, da oprič domášnjegó díla, ni ob kakóvomže ínom dílu nemógut kójeje godníje póvísti sotvorit: i kako jest ob nîh níkto napisál, Hervátí, dí, i Sérbljani vsímí jezikímí govorét, a níčesože negovoret. Pérvá bo u nîh rîč jest Rúska, vtóra Vugérska, tretja Nimečska, četverta Turska, peta Grečska, ili Vlášska, ili Arbanáska. Síce támo govorenje jest iskaženó, po primísi

³ Potrebno je pri tom istaći i vrlo poznatu činjenicu da su članovi roda Zrinskih (kao uostalom i Erdödyja i Ungnada) naginjali protestantizmu te da je baš njihovo Međimurje (posebice Legrad, Nedelišće i Štrigovo) bilo jedno od najjačih hrvatskih protestantskih žarišta. Oca člana ozaljskog kruga Petra i brata mu Nikole, Đuru Zrinskog, sam je ugarski primas Petar Pázmányi preobratio iz kalvinizma na katoličanstvo, a upravo je Pázmányi i upravljao odgojem braće (usp. pr. Ježić, 1944: 146-147).

túdzih ričeb (...)” (Hamm, 1984: 49). Zato on piše *Gramatično izkazanje ob ruskom jeziku* (1665) želeći sve Slavene ujedinjene u njemu. No, Križanić je za to vjerojatno imao i dublje razloge. On je, naime, vidio Slavene rascjepkane i podijeljene, a njihove zemlje pod vlašću drugih naroda, ali je također vidio i jednu slobodnu i veliku slavensku zemlju, Rusiju, od koje je očekivao brigu za sve ostale. “Inorodnici jašu na nama, tuku nas kao skotove, psuju nas svinjama i psima (...)” (Jagić, 1917: 408) pisao je, mrzeći ponajviše Turke i Nijemce i nastojeći nagovoriti ruskog cara da ujedini sve Slavene. Hrvati su za njega bili slavenski narod koji je patio kao i svi ostali i kojem je želio osigurati pomoć izvana. Iz tog je razloga Križanić bio rusofil i možda je baš stoga želio uzdignuti ruski na razinu sveslavenskog jezika. Kako bilo da bilo, upravo je isti onaj jezik koji su njegovali i članovi ozaljskog kruga, baš zbog toga što je bio *koine* i ujedinjavao više narječja, i Križaniću bio najdraži, a određenu je ulogu zacijelo imala i činjenica da je to bio njegov rodni kraj. “(...) nígdíže nečújutse zavláki glása táko pravilni, ní ričeb hóc svobíh hóc túdzih táko čistó izvikánje, ni obličje govorenja prídñemu i izvínomu Rúskomu jeziku táko podobno i vlastito: káko se čújet u Hervátov. Ali pak tó né vezdí: nego lího vь jedínom málom kútú zemlji: okolo Kúpi riki, vu ujęzdu Dubovcá i Ozl’á i Ribnika ostrógov” (Hamm, 1984: 49).

Ako pak Križanića usporedimo s Pavlom Ritterom Vitezovićem, onda lijepo možemo vidjeti koliko povijesne prilike utječu na stavove pojedinaca i njihove ideje. Dva događaja povezana s njima izuzetno su simbolična i sjajno zrcale onovremene povijesne okolnosti. Prvo, Križanić po svojoj prilici umire tijekom opsade Beča 1683. godine, dakle baš one godine kada počinje velik i uspješan protuturski rat o kojem je on sam cijeloga života sanjao. Drugo, 1700. Vitezović objavljuje svoje djelo *Croatia rediviva* koje baš na prijelomu stoljeća najavljuje buđenje i velik književni rad na sjevernohrvatskim prostorima koji će ispuniti cijelo osamnaesto stoljeće. U Križanićevo vrijeme Hrvatska je svedena na ostatke ostataka, i on njen spas može vidjeti samo u pomoći izvana. Vitezovićeva je Hrvatska “oživjela Hrvatska”, i njemu ne pada na pamet potraga za slavenskom pomoći, već on širi njen teritorij na gotovo sve južnoslavenske zemlje. Vitezovićeva doba otvara nove prostore i dovodi nove ljude koje više ne možemo svrstati u neki krug ili prepoznatljivu grupu. Riječ je o svim onim piscima koji su djelovali na hrvatskom sjeveru i istoku tijekom osamnaestog stoljeća. Tek mali dio njih bit će spomenut u nastavku ovog teksta poradi oslikavanja ideja i identificiranja imenâ kojima su nazivali svoj narod i svoj jezik.

Položaj hrvatskog etnonima

Spomenuto je da je hrvatsko ime prisutno u tekstovima pisanim narodnim jezikom još od Bašćanske ploče, dakle gotovo od početaka pismenosti na narodnom jeziku. Ono, dakle, nije nikada bilo nikakva novina iako valja reći da je među svim imenima o kojima se ovdje govori jedino njegovo porijeklo zamršeno i još uvijek neobjašnjeno u cijelosti (usp. pr. Klaić, 1975: 62-63; Šišić, 1990: 236-238). No, nas sada zanima isključivo upotreba hrvatskog etnonima u pisanim tekstovima ranog novovjekovlja te njegov odnos prema drugim imenima: ilirskom, *slovinskom*, dalmatinskom. Prije ulaska u ta ispitivanja treba još nešto reći o službenom imenu upotrebljavanom za onovremene hrvatske prostore. Naime, do druge polovice šesnaestog stoljeća postojala su dva upravna teritorija, *regnum Dalmatiae et Croatiae* i *regnum Slavoniae*. Oni se krajem stoljeća sjedinjuju te je sve do 1918. kao službeno ime upotrebljavano *regnum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. Jednako tak, do 1529. godine Habsburgovci nose titulu *Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae rex*, a 1558. sjedinjuju se sabori Hrvatske i Slavonije u jedan sabor staleža i redova Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (usp. pr. Antoljak, 1994: 113). Ovaj će službeni naziv biti prenesen i u pisana djela, primjerice u *Memoria regnum, et Banorum, regnorum Dalmatiae, Croatiae, & Slavoniae* (1652) Jurja Rattkaya Velikotaborskog, ili bez Slavonije u *De regno Dalmatiae et Croatiae* (1666) Ivana Lučića. Što je vrlo važno i zanimljivo, već u ovom razdoblju pojavljuje se u nekih pisaca ideja da se Hrvatska prostire do Drave, dakle ne spominje se Slavonija. Kao primjer neka posluži stranac, pavlinski misionar Joannes Vanoviczi koji u jednom svom izvješću iz 1669. piše: *Hungariae a finibus Croatiae, id est fluvio Drauo* (Tóth, 1994: 150) i ni jednom prilikom ne spominje u svojim izvješćima Slavoniju ili Dalmaciju kao zasebne cjeline. Jednako je i s jezikom; jedino što je Vanoviczi poznavao je *Croatica lingua*.

Službeno je nazivlje, dakle, utjecalo na onovremene pisce. No, obzirom na narod, a posebice jezik, pitanje je daleko složenije. I tu su povijesne okolnosti odigrale presudnu ulogu, posebice u odnosima *horvatskog* i *slovinskog* imena. "Do te je distinkcije došlo još u drugoj polovini 12. stoljeća, kada je Bizant privremeno okupirao znatan dio južnoslavenskih krajeva, među njima i južnu Hrvatsku. "U to doba" - kaže povjesničar Vjekoslav Klaić - 'poče se onaj dio Hrvatske, koji je ostao pod vladari ugarsko-hrvatskimi, nazivati imenom *Sclavonia* (Slovinci). To ime ostade kasnije kroz čitav srednji viek onome dielu staroga kraljevstva hrvatskoga'" (Vončina, 1977: 185). Zasiurno ne samo kroz srednji vijek. Cijelo šesnaesto i sedamnaesto stoljeće pisci koji su pisali kajkavštinom nazivaju svoj jezik *slovinskim*. Tako je primjerice *Postila Antuna Vramca Znovich zpravljena szlouenzkim ieszikom* (1586), *Decretum* Ivana Pergošića na *Szlouenzki ieszik obernien* (1574), a Juraj

Habdelić objavljuje *Dictionar ili Rechi Szlovenszke* (1670). No, Habdelić objavljuje i *Zerczalo Marianzko, To je to Poniznozt Devicze Marie, kaje Boga rodila vszem Szlovenzkoga i Horuatzckoga naroda Kerschenikom* (1662). Jezik je *slovinski* (s druge strane, primjerice, Marulićeva je *Judita* (1521) u *versih haruacchi slozena*), baš kao i narod. Kada i piše za hrvatski narod, Habdelić misli na nekajkavske govornike s juga. Njima će dati i savjet kako da si prilagode njegove knjige. “Ništarmenje, komu se horvatski hoće govoriti, neka reče mesto lahko lahko, mesto osem osam, mesto jalen jalen (...)” (Vončina, 1977: 185). Habdelić je, dakle, ostao vjeran *slovinskom* jeziku, naime kajkavštini, ali je jednako tako bio svjestan postojanja drugih narječja i nije ih smatrao manje dobrima od svoga materinjeg, niti mu je bilo stalo do stvaranja nekog mješovitog jezika. U tomu se posve razlikovao od protestanata ili pripadnika ozaljskog kruga, svojih suvremenika.

Na odnose *harvatski/horvatski - slovinski* znatno su utjecali i turski prodori te velika kretanja stanovništva njima izazvana. “Gravitacijsko središte Hrvatske povuklo se nakon toga definitivno prema sjeverozapadu, što je bilo povezano s novim migracijama Hrvata s juga na sjever. A s njima se ‘selilo’ i hrvatsko ime, tako da će Hrvatska ‘u užem smislu’ uskoro postati onaj dio zemlje koji je ostao slobodan od Osmanovaca i Mlečana - drugim riječima, već spomenuti ‘ostaci ostataka...’” (Heršak, 1993: 250). No, kako je pokazano, hrvatsko ime ne pojavljuje se u pisanim djelima sjeverozapada odmah po seljenju “gravitacijskog središta” - trebalo mu je puna dva stoljeća kako bi se udomaćilo.

Vrlo je važno, međutim, naglasiti da se prije osamnaestog stoljeća uporaba imena hrvatski i *slovinski* ne može svesti isključivo na južni ili sjeverozapadni hrvatski prostor. Ime *slovinski* upotrebljava se u sedamnaestom stoljeću i u Bosni, kako za narod tako i za jezik. Primjerice, bosančicom je tiskana knjiga *Razlike Besiede Divkovića za narod Slovinski svarhu evanđelia* (1616), a da su bosanski pisci i jezik nazivali *slovinskim* svjedoči djelo *Pisctole i evangelya priko Suega Godiscta* (1665) Ivana Bandulavića, tiskana latinicom, gdje stoji: *Dosadasgnya od mnozjih pomagnkanyih očisctena: i sasuijmi koya dosad u Slouinschi yezik magnkahu (...)*. Fra Pavao Papić prevodi pak 1649. godine djelo talijanskog franjevca Bartolomeja da *Salutia Sedam trubli za probuditi grešnika na pokoru* (na žalost, vjerojatno ga nije uspio objaviti, pošto je prijevod sačuvan samo u rukopisu, i to bosančicom) i kaže da je djelo *Istomačeno i prineseno u slavni čisti slovinski tezik* (Gavran, 1991: 176). Pored bosanskih pisaca, svoj jezik su *slovinskim* nazivali i Propagandini pisci, premda zasigurno iz drugih pobuda. Tako Rafael Levaković objavljuje 1629. godine *Azbukividnek slovinski iže općenim načinom psalterić nazivaet se*. U osamnaestom stoljeću, točnije 1739, izlazi i *Bukvar Slovenskij* Mateja Karamana (Bratulić, 1983: 20). No, razlozi za imenovanje jezika *slovinskim* u ovih pisaca već su objašnjeni, te

Propagandina djela nikako ne mogu služiti za usporedbu s piscima s hrvatskih prostora. Njihov *slovinški*, baš kao i Križanićev, predstavlja pokušaj stvaranja općeslavenskog jezika, a u hrvatskih i bosanskih pisaca *slovinški* ne označava ništa drugo do govornoga narodnog jezika.

Ovdje je nužno nešto više reći o slavenstvu hrvatskih ranonovovjekovnih pisaca koje se obično smatra posljedicom općih baroknih svjetonazora. "(...) Križanićeve slavenske ideje nisu samo njegove, niti samo njegovog kulturno-političkog podneblja. To je jedna od idejnih dominantata baroka kod Slavena" (Paščenko, 1991: 300). Međutim, prema vrlo poticajnim razmatranjima Rafe Bogišića, ovakvo poimanje slavenstva (baš kao i ilirstva, o čemu će uskoro biti govora) počinje još u doba humanizma. "Hrvatski humanisti blizinu sa slavenstvom vide i osjećaju na više razina. Osim što u slavenstvu vide proširenje i veličinu svoga vlastitog postojanja, na slavenstvo gledaju i kao na snagu koja će odigrati glavnu ulogu u nadama prema budućnosti" (Bogišić, 1997: 144). Jedan od glavnih poticaja uznapređovalom slavenstvu dala je, prema Bogišiću, upravo turska opasnost od koje su humanisti spas vidjeli baš u sve-slavenskom ujedinjavanju. Dakle, Križanić i barok u tom smislu i nisu donijeli nešto posebice novo, već bi ova ideja ionako bila trajno prisutna kroz rano novovjekovlje.

Prije povratka *slovinstvu* (naspram slavenstva) treba nešto reći i o upotrebi ilirskog imena jer je ono čvrsto vezano i s hrvatskim i sa slovinским. I ovdje bi najprije trebalo vidjeti što se u to doba službeno smatralo ilirskim pokrajinama, a za to dobro može poslužiti spor vođen pedesetih godina sedamnaestog stoljeća u kojem je vrlo aktivno sudjelovao i sam Križanić. Spor je vođen povodom pitanja pripadaju li Kranjska, Koruška i Štajerska Iliriku. Te su pokrajine na kraju isključene, a kao ilirske priznate su samo Hrvatska, Dalmacija, Bosna i Slavonija. No, koliko se slobodno ilirsko ime upotrebljavalo, svjedoči i opet Križanićev primjer koji se u jednom pismu iz 1647. predstavlja kao Ilir-Hrvat (Illyrius Croata) (usp. Golub, 1993: 49), a u *Gramatičnom izkazanju* razvija postavku o šest naroda i šest rodova jezika, prema kojoj bi on sam bio Hrvat-Slovinac. Vrlo je sličan i primjer Vinka Pribojevića koji u govoru *O podrijetlu i zgodama Slavena* (održanom 1525, tiskanom 1532) kaže "(...) jer sam kao Dalmatinac i prema tome kao Ilir i konačno kao Slaven odlučio održati govor pred Slavenima o sudbini Slavena (...)" (Pribojević, 1991: 48). Sva ova imena Pribojeviću označavaju jedno. Ilirsko ime nalazimo i izjednačeno s hrvatskim, primjerice u slavnom djelu Filipa Grabovca *Czuijt Razgouora, Naroda, i Jezika Illiričkoga, alliti Aruackoga* (1747). Problem ovakvih kombiniranja imena uočava već Vjekoslav Klaić i zaključuje: "Pored slovinškog imena preotima naročito u XVIII. stoljeću maha tuđim utjecajem uneseno ime *ilirsko* ili *iliričko*, koje smatraju istovjetno sa slovinским" (Klaić, 1991: 46). Obzirom pak na navedene primjere

valjalo bi primijetiti kako se ilirsko ime pojavljuje u cijelom ranom novovjekovlju i kako je odista istoznačno sa *slovenskim* ili hrvatskim. Ovakav stav potkrijepljuju posebice sastavljači rječnika koji jezik nazivaju isključivo ilirskim (izuzev Vrančića) te čak *slovenski* prevode na latinski uvijek kao ilirski. Jakov Mikalja, primjerice, *Blago jezika slovenskoga* prevodi kao *Thesaurus linguae Illyricae* (1649). Posve jednako, Della Bellin rječnik ima naslov *Dizionario Italiano, Latino, Illirico...* (1728), Belostenčev *Gazophylacium, seu Latino-Illyricorum ...* (1740),⁴ a Sušnik - Jambrešićev *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica, et Hungarica* (1742). Godine 1604. Bartol Kašić piše gramatiku koju naziva *Institutiones linguae Illyricae libri duo* itd. Ilirsko je ime, naime, staro i ugledno, te je poželjno upravo njime nazivati svoj jezik. Čini se kako ugled i tradicija tu odista igraju presudnu ulogu, baš kao i kod Fausta Vrančića kod kojeg je jedan od pet najuglednijih europskih jezika dalmatinski. Stoga Klaić i ima djelomice pravo kad govori o tuđim utjecajima, ali, sa stajališta naših starih jezikoslovaca, utoliko ukoliko je jezik trebalo predstaviti starim, uglednim i jednakovrijednim ostalim europskim jezicima. S druge strane, Bogišić tvrdi da je i rast ilirstva, baš kao i rast slavenstva, humanistička stečevina (Bogišić, 1997: 143). Valja ipak napomenuti da se tu uglavnom radi o predstavljanju u stranom svijetu, baš u onom smislu u kojem Matija Vlačić dodaje svom imenu Illyricus. Učeni humanisti predstavljaju Ilirik zemljom svoga podrijetla, jer ime "klasične" provincije odgovara njihovu klasičnom duhu.

Vraćajući se na problematiku hrvatskog etnonima treba reći da, jednako kao što je bio slučaj sa slovenskim imenom, i hrvatsko ime nalazimo izvan ondašnjih užih hrvatskih prostora, posebice u protestantskih pisaca. Neka kao primjer posluže dva njihova djela namijenjena Hrvatima u Gradišću. U *Postilli* iz 1568. Antun Dalmatin i Stipan Konzul Istranin pišu da su u njoj dijelovi evanđelja "(...) u *Harvaczki yazik iz Latinszkoga verno obrácheni i szumatceni*". U posveti će oni i narod i jezik zvati hrvatskim imenom. Pišu, naime, *ubozimi Harvati, nassi zemlaki Harvati, uboge Harvate, Rits negovu selimo mei Harvate doneszi*. Jezik je također hrvatski: *pomochu Bosyu Harvaczkim yazikom mei vnoge narode (...)* ali, što je vrlo važno, ovdje nalazimo hrvatsko ime i za pismo: "(...) *da yeszmo sstampu u takovo naszem yaziku zdiatskimi ili Zlatinszkimi, Harvaczkimi i Czirulliszkimi szlovmi (...)*". Obzirom da su svoja djela tiskali latinicom, ćirilicom i glagoljicom, *Harvaczkimi szlovmi* ovdje može označavati samo glagoljicu. Jednako nazivlje rabi i Grgru

⁴ Zanimljivo je napomenuti da je, prema Vončina, Belostenec sam nazivao svoj jezik hrvatskim, a naziv ilirski dolazi od izdavača-urednika Andrije Mužara i Jeronima Orlovića. "To potvrđuje i zapis Ivana Krištolovca u njegovoj *Brevis relatio* (iz godine 1721) gdje on, govoreći o Belostencu, kaže da je sastavio 'Dictionarium Latino Croaticum et contra Croatico Latinum'." (Vončina, 1977: 195-196). No, iz ovoga odista nije razvidno tko u stvari jezik naziva hrvatskim: Belostenec, urednici ili Krištolovec.

Mekinić pedeset godina poslije. Kaže kako su njegove *Dusevne peszme* (1609) *Vnimskom i nikoliko Vugerszkom Iaziku szpraune, a szada pak v Heruatzcki iazik preobrnutu po Gerguru Pythiraeusu alit Heruatzcki Mekinichu*. U posveti obilježava i narod: *Aprinas Heruatih ie tih velik manikamenat (naime prodeka i pesnah)*.

Hrvatstvo ozaljskoga kruga jako je teško pobijati. Čak i u mađarskoj *Sireni* (*Adriai tengernek Syrenai* iz 1651) za njenog pisca Nikolu stoji da je *tvrdoglavi Hrvat Zrinski*, a brat mu Petar prevodi "junačka djela 'bana nigdašnjega Zrinskoga Miklouša iz ugrskoga na hrvacki jezik naš'" (Ježić, 1944: 146-147). Jednako je tako *Pvtni tovarus* (1651) Ane Katarine Zrinske *iz nimskoga na hervaczki jezik isztomachen* (Šojat, 1977: 17).

Ovih je nekoliko primjera (uporaba *slovinskog* imena ako ne u istom smislu u Propagandi a onda svakako u Bosni, te hrvatskog u protestantskih pisaca i ozaljskom krugu) smjeralo dokazati kako je odnose tih dvaju imena nemoguće svesti na obrazac jednostavnog seljenja prema kojemu je negdje do 1700. hrvatski označavalo čakavski prostor a *slovinski* kajkavski. Naravno, protestanti dolaze baš iz glagoljaškog, čakavskog kruga, no kako je rečeno, njihov jezik više nije bio čista čakavština, i ta je osebjnost u njih daleko izraženija nego u spominjanim glagoljskim rukopisima. Štoviše, za njih Hrvat nije isključivo čakavac, oni žele knjige dati *vsoj Hrvatskoj zemlji, i tim drugim, koji s tim slovenskim ili hrvatskim jezikom govore*, te bi se moglo reći kako upravo u protestanata nalazimo prvo prevladavanje regionalnih okvira u ovom smislu.

Ta ideja povezat će kasnije protestante s njihovim protivnicima u rimskoj Propagandi, no ovi potonji će, obzirom na jezik svojih djela, polučiti posve suprotan učinak na hrvatskim prostorima. No, njih je povezivalo još nešto, a to je tiskara koju su rabili protestanti (glagoljska slova za nju radena su po uzoru na tiskane glagoljske misale), a koju će poslije iskoristiti Propaganda. Tiskara pak uvodi u priču još jednu za temu ovog rada vrlo važnu osobu, a to je Franjo Glavinić koji je istu tiskaru dopremio u Rijeku, no nije dobio dozvolu za njeno otvaranje. Glavinićev *Czvit szvetih* (1628, upotrebljavam izdanje iz 1702), *prenessen, i sslosen na Haruatsski yezik*, nužno je spomenuti iz najmanje dva razloga.

Prvi čine njegova razmatranja *Od imena naroda Sylouinsskoga*, od kojih donosimo dobar dio. "Imenouahusse Istri, čicha velike Rike Istra, ka ssad Dunai zouesse. Morau, od rik Moraue. Polyaki, od polya. Pomerani, od Primorya. Dalmatini, od raunicze Dulme Bosnyaki od rike Bosne, ili kako drugi rekosse od gor Besnih. Haruati od haruatsske, Liburni, od voyuode Liburna, i tako od osstalih, čabi od vech dugo bilo pissati.

A zouvse Szlouinczi radi velike rike Szaue. Ka, t. y. Szaua izuira u stranah Voyvodstua Carniole, i gre tekuchi proti istuku dan 16. dobrega hoda, i ssue vode od Illirika grabechi, ter ymeyum gassechi, i na pokon pod dolnym Belgradom, od Luduika Kralya nikada vzdian, gdisse Vgarsko Kralyestuo od Bossanskoga razdilyuye, takoyer udara u Istar, ili u Dunay, ter ime zgublya.

A buduchi da yedan, i drugi kray od početka do ssuarhe rečene Rike od ouoga yesst nasselytn naroda, akoli rauno različitov Gospodi podloxni, zato zovusse Szauinczi. Ko ime drugi narodi razbyayuchi zouvyh Sclauoni ili Schuoni.⁵ A oni çinesse zuati Szlauni, radi sstarine ku vzdersahu, vitestua ka vçinihu, veru Catholiçanssku ku priahu (...)."

Iz svakojakih strana, pa i vremena, skupio je Glavinić svoje *Szlouincze*, no teško se je oprijeti dojamu da on zapravo uglavnom misli na *žiteljstvo od početka do ssuarhe rečene Rike*, dakle na one dio kojih će i Križanić četrdesetak godina poslije zvati *Slovinci*. Među njima su i *Haruati* (kojih ime Glavinić ne uspijeva izvesti iz nekog zemljopisnog naziva već iz vojvodstva, i neodoljiv je dojam da se baš i ne želi previše tu zadržavati) koji dakle pripadaju među *Szlouincze*, ali čiji je jezik, i tu je Glavinić posve jasan, *Haruatsski*. To se ime neće mijenjati ni u osamnaestom stoljeću ako gledamo čakavski krug. Svoje *Pokripglenie umiruchi* (1747) Luka Terzić u *Haruaski lezik popravi i pristampa* i stavlja u njega *mnogi, i različiti Blagosovi, i Druge stuari Svete, i Kripodne, zakorit Naroda Harvasckoga*.⁶ Stotinu godina poslije narod je tu i dalje hrvatski.

Druga Glavinićeva zanimljivost nije toliko povezana s etnonimom koliko s jednim važnim pozivanjem na tradiciju i autoritet. Obraćajući se čitatelju, on piše: "I kad budes stati, pomnyuo hoches razmislyati da nass yezik yesst tesak: Zato muçnogaye nikazo latinskimi sloui izpisseuati, toga radi Hieronym Ssueti nika druga Ssloua, ili Character vçini." Ovdje nalazimo ideju da je sv. Jeronim tvorac glagoljice, jer gotovo sigurno se *nika druga ssloua* odnose na nju. Ideja je iznikla vjerojatno u krugu naših glagoljaša koji su svom pismu željeli dati jak legitimitet te se u tu svrhu pozivaju na Jeronima, jednog od najvećih kršćanskih svetaca. Kada je papa Inocent IV. odobrio senjskom biskupu Filipu upotrebu glagoljice (otpis od 29. ožujka 1248) nazvao ju je pismom "za koje tvrde klerici one zemlje, da ga imadu od sv. Jeronima,

⁵ Zanimljiv primjer lučnja imena *Savones* (Glavinićevi *Szauinci*) i *Sclavones* (*Sclauoni*) pruža i primjer dominikanskog redovnika Petra Rancana koji također tvrdi kako ime dolazi baš od rijeke Save, te su žitelji upravo *Savones*, a ne *Sclavones*, a zemlja je *Savoniam*, a ne *Sclavoniam* (АКЫМОВА, 1989: 147).

⁶ Ovo je djelce izabrano kao primjer poradi kurioziteta da je u primjerku koji se čuva u Arhivu HAZU (RARA 16) *Naroda Harvasckoga* prekriziženo.

pa ga rabe, kada obavljaju sveto bogoslužje” (Damjanović, 1995: 85). Ideja o sv. Jeronimu kao tvorcu glagoljice bila je, dakle, vrlo prisutna, i Glavinić je preuzima iz glagoljaškog ozračja.

No, vratimo se pitanju upotrebe imena. Osamnaesto je stoljeće tu donijelo značajne pomake, uvjetovane prije svega povijesnim prekretnicama tog razdoblja. Naime, nakon spomenute neuspješne turske opsade Beča 1683. godine, počinje veliki protuturski rat koji naposljetku svršava mirom u Srijemskim Karlovcima (21. siječnja 1699). Prema njemu, Turci su izgubili teritorij do Une i Slavoniju, izuzev jugoistočnog Srijema. Hrvatska se, dakle, od ostataka ostataka pretvara u oživjelu Hrvatsku, a s jezično-narodnog gledišta, velike mase štokavaca ulaze u sastav države. Pripojenje Slavonije odigralo je presudnu ulogu. Gotovo odmah po oslobođenju počinje u njoj velik književno-prosvjetni rad (usp. pr. Matić, 1945), pa se stoga nametnula i potreba tiskanja knjiga za ljude koji u njoj žive. Te će knjige, naravno, biti tiskane štokavicom, ali, što je vrlo važno, sada se ime *slovinski*, pa čak već i *slavonski* ili *slovenski*, počinje upotrebljavati upravo za štokavski govor i Slavonce, a kajkavci preuzimaju hrvatski etnonim.

Ove se promjene, naravno, ne događaju odjednom. Još će 1761. godine Hilarion Gašparotti svom *Czvetu szveteĥ* u naslovu dodati *sivlentye, y chini Szvetczev, Koteri Vu nassem Horvatczkem, iliti Szlovenszkiem Orszagu (...)*. Knjiga je pak namijenjena *Vszem vernem kerschanszkiem dussiczam Horvatzkoga Orszaga na napredek (...)* I na nass Szlovenszki jezik z-dopuschenyem Poglavarov (...). Gašparottiju je kajkavština još uvijek *Szlovenszk* jezik, a *Orszag* (kraljevstvo) naziva s oba imena. No, za većinu kajkavaca osamnaestog stoljeća jezik je *horvatski*. Kuriozitet po naslovu iz tog vremena svakako je *Arithmetika Horvatszka* (1758) Mihalja Šiloboda Bolšića, no čovjek čije djelo može poslužiti kao sjajna ilustracija ondašnjeg stanja upotrebe imena je isusovac Juraj Mulih, iz jednostavnog razloga što je pisao na sva tri hrvatska narječja. Kao uvod u njegova razmatranja neka posluži štokavska knjižica *Abecevice Slovinska* iz 1748, gdje u predgovoru, govoreći o svojim već objavljenim djelima, kaže: “(...) pogledajte *Pissaniczu Duhovnu Slovinsku* â horvathsku: *Poszel Apostolszki, i Skolu Kristussevu.*” *Abecevice* i *Pissanica* su štokavska djela, i ona su *Slovinska*, dok su *Poszel* i *Skola* kajkavska i stoga Mulih veli *Horvathska*. Što je izuzetno zanimljivo, Mulih na četvrtoj strani ovog djelca govori o grafijama kojima se razni pisci služe, te kaže: “*Ovaszu pako u Slovinskom Jeziku ossobita. Ac ec ic oc uc. Otac, Stric (...). Niki Harvati piscu: Otacz, Stricz. Czar, poczulicza. (...). Horvati: Plach, bech, krich, noch. Charam, chelo, chlovek, Chvarak.*” Mulih je dakle posve jasan. Štokavci su *Slovinci*, a ostali su Hrvati - kajkavci su *Horvati*, a čakavci *Harvati*. U ovim svojim shvaćanjima on je bio posve dosljedan. U naslovu *Poszla Apostolszskog* on se drži ove trojne podjele pa, govoreći o svom meceni biskupu Jurju

Branjugu, kaže da je mjerodavan po *Orságeh Horvathszkom, Szlovenszkom, i Dalmatinszkom*.⁷ No, posebno svjetlo na njegov govor o grafijma iz *Abecevice* baca *Opomenek k-Dobrovolynom Chtavcu iz Poszla* gdje stoji: "Lepsebi vendar bilo, dabisze Dragi Horvathi (kakti vu Vere Katholichanszke) tak i vu Piszmu, â josche bolyè vu Szvetom sitku, jedinoszti szatlnò dersali (...)". Obzirom da *Horvati* imaju svoje pismo kojeg se drže, valja se upitati nije li u ovom slučaju Mulih ipak mislio na ujedinjavanje osobitosti u *Slovinaca, Harvata i Horvata* te ih sve zajedno nazvao jednim imenom - *Horvati*. Jer, premda on prije toga raspravlja je li bolje primjerice pisati *rodyak* ili *rogyak* (problem se tu dakle svodi samo na *dy* ili *gy*), taj navod ipak nekako iskače iz konteksta i mogao bi označavati Mulihovu svijest o jedinstvu hrvatskog naroda vrlo blisku našoj današnjoj.

U kajkavskom *Poszlu* Mulih, naravno, rabi isključivo hrvatski etnonim, bilo da se on odnosi na narod, kao kada spominje *nasse Horvatszke sene* (str. 578) ili *né szamò vu ovom Nassem Szlavnom Országu; nego i drugde sztojeche Nasse Drage Horvathe* (posveta), bilo da se odnosi na jezik, kao kad kaže kako se *nekoji oszmehavaju iz rechihm da nészu prave horvathszke*⁸ (predgovor). Ovdje je opet najzanimljivije pitanje na koga se odnosi *nego i drugde sztojeche Nasse Drage Horvathe*, jer spomenuti *Ország* je vjerojatno samo *Horvathszki*, a kako je napomenuto, Mulih razlikuje tri kraljevstva. To je možda još jedan poticaj mišljenju da Mulihova ideja o hrvatskom narodu nije bila ograničena isključivo na kajkavski prostor.

Od svih ostalih, po ovom pitanju vrlo zanimljivih Mulihovih djela, ovdje će kao primjer biti uzeta još samo *Duhovna Hrana* iz 1746, između ostalog pomalo i iz objesti obzirom da se ta knjiga u našoj znanosti smatra izgubljenom što je najblaže rečeno nedopustivo budući je uredno zabilježena u katalogu Budimpeštanske Országos Széchényi Könyvtár. Iz tog je molitvenika za ovu temu zanimljiv kalendar u kojem Mulih piše koliko je godina prošlo od nekog događaja. Primjerice od "obratyenia Horvathaa na Viru Katol. 946 / Obratyenia Magyaraa na Viru. 756." *Duhovna Hrana* je štokavsko djelo, i to što Mulih u knjizi namijenjenoj Slavoncima koristi hrvatski etnonim je ako ne konačan, a ono vrlo čvrst dokaz da on njime označava hrvatski narod u cijelosti. Jer, tu se ne spominju *Harvati, Horvati* ili *Slavonci*, a ipak se govori o cijelom narodu. Teškoću stvara činjenica da je *Abecevice*

⁷ Primijetimo ovom prilikom malu promjenu u rasporedu. Kod Muliha su i *Harvati* i Dalmacija na posljednjem mjestu što je možda posljedica njegova mjesta rođenja. To također dovoljno govori o pomicanju "gravitacijskog središta".

⁸ Zanimljivo je kako je ovu istu pritužbu i to istim riječima iznio i Habdelić u *Zreću Marijanskom* (usp. Kombol-Novak, 1992: 289).

ipak dvije godine mlađa, no u njoj se ipak govorilo o pismu i jeziku koji su u upotrebi pa je Mulih nekako morao označiti različite korisnike. No, da je ideja jedinstva u njega postojala čini se vrlo očitim.

Koliko je mutnoće u upotrebi imena ipak i u Muliha postojalo, svjedoči *Pridgovor* ovoj knjizi gdje on Slavoncima kaže sljedeće (ispričavajući se što njegov jezik možda nije uvijek posve razumljiv): “To vas najpriè ponixenò molim! dase spomenete; da ja nisam vascega Slavnoga Naroda Csovik Domorodacz, i nisam jednako kod vas konak darxao. Zato oprostite, sctovam basc po Bossanski nemogu govoriti, niti pisati: â veoma xelyim, i ufam, dame razumite.” Bilo bi za očekivati kako će Mulih jezik nazvati *Slovinskim*, no on ga zove *Bossanski*! Da se radi o štokavici i knjizi za Slavonce izvan svake je sumnje, no koji su razlozi mogli potaći Muliha na upotrebu ovog imena? Moglo bi ih se nabrojati podosta. Prvo, štokavštinom se govorilo u Bosni jednako kao i u Slavoniji, pri čemu je značajnu ulogu zasigurno imao i književni rad bosanskih franjevac koji su svojim knjigama jačali položaj štokavštine u književnosti. Drugo, nakon mira u Srijemskim Karlovcima, obostrane seobe dovele su znatan broj dotadašnjih žitelja Bosne u Slavoniju, a takva će se kretanja nastaviti i dalje u osamnaestom stoljeću (uslijed ratova 1716-1718. i 1736-1739. primjerice) (usp. pr. Heršak, 1993: 255-256). Kao i u slučaju kretanja hrvatskog imena s juga na sjever, i ovdje su doseljenici nosili i svoje ime. Treće, Mulih je kao čovjek crkve sigurno imao na umu da je upravo slavonsko Đakovo sjedište bosanske biskupije te je u svoje djelo mogao unijeti i to ime. Kako god bilo, ovdje imamo primjer imenovanja štokavice bosanskim imenom.

Mulih je bio rođeni kajkavac (rodom iz Turopolja), pa je sad potrebno ispitati i štokavce ne bi li se stekla cjelovitija slika stvari. S jezičnog stajališta zanimljiv je Antun Kanižlić koji u djelu *Utocsiste Blaxenoi Divici Marii* (1759), objašnjavajući svoj način pisanja, kaže: “Najposli, buduchi dase u nascem jeziku razlicitim nacsinom od pisanya sluximo, jedni navlastito ovim, i drugi drugim, jasam pisao onim nacsinom, kojise u Abecevicah, ovih godinah, razdilyenih, nahodi. (...) Nisam nigdi nad slovih bilixke metao, ni slova nikoja vazda dvostrucio, kačo nikoji, a navlastito Dalmatinci obicsaj imadu; jerbo razumiuchi jezik Illiricski i brez toga mogu znati, imalise rics illi u dulye, illi u krachje izgovarati” (O Abecevicama usp. pr. Matić, 1935; Matić, 1938 itd).

U Kanižlića, dakle, nema *Harvata*, već su to *Dalmatinci*, ali jezik je *Illiricski* i, obzirom na kontekst u kojem se pojavljuje, zacijelo obuhvaća sva hrvatska narječja. Od Kanižlića je po ovom pitanju još zanimljiviji Matija Antun Reljković, posebice obzirom na tumačenja njegovih stavova i ideja. U njegovu *Satiru* (1762) nema ničeg drugog do slavonskog imena (*Štioče slavonski!*; *moja otačbina Slavonija*; *Slavonijo*,

zemljo plemenita) i na jednom mjestu srpskog (*vaši stari jesu knjigu znali, / srbski štili, a srbski pisali* / Vončina, 1988: 839/).⁹ Ako pretpostavimo da je *srbski* ovdje posljedica zbrke u nazivlju (u Reljkovićevo vrijeme latinica preuzima ulogu hrvatskog pisma, pogotovo na sjeveru),¹⁰ onda imamo samo slavonsko ime. Da Reljković za svoj narod nije upotrebljavao ni jedno drugo ime, svjedoče i njegova jezikoslovna djela. U *Slavonskim libaricama* (1761) čitamo kako ih je "(...) iz francuskoga jezika na slavonski premetnio i svojim dragim Slavoncem na njihovu korist (...)” i dalje, govoreći kako svi narodi imaju slične knjige, "(...) osim samo mi Slavonci što smo izvaditi iz toga broja zašto nas isti Horvati, koji su nam najbliži komšije, pretekoše i okrenuvši na njihov jezik ozgor rečene pismice (...)” (Djamić, 1991: 102). Reljković prevodi s francuskog na svoj, slavonski jezik, a to su *Horvati* već učinili - ali na njihov jezik. U Reljkovića je ovdje neku svijest o jedinstvu teško naći. Više svjetla na njegova razmišljanja baca *Nova slavonska i nimačka gramatika* (1767). U *Pridgovoru dobrovoljnom slavonskom štioću* opet ćemo naći slavonsko ime kao vodeće, ali slavonski jezik će Reljković uzdignuti na razinu preteče, i reći: “Što se najposli slavonskog jezika dotiče, poznaju svi i ispovidaju da raztočni jezik jest i mati mnogih drugih jezika, iz kojega tolikih naroda govorenje izteklo, kakono moskovsko, poljsko, pemsko, horvatsko, dalmatinsko, slavonsko, srbsko, macedonsko, albanesko, bosansko, moravsko, slovačko (...)” (Vončina, 1988: 82). No, ovaj Reljkovićev jezik-majka nije ništa drugo nego staroslavenski za koji on dopušta i ime ilirički (“kako opet svi jednokupno drže i štimaju da ovo sadašnje slavonsko govorenje onaj stari ilirički jezik jest, tako ni ja ovo u sumnju uzeti neću” - Vončina, 1988: 82), ali i upozorava kako mi ne možemo znati ništa o jeziku i pismu starih Ilira jer o tome nema nikakvih zapisa. Drugim riječima, Reljković smatra da svi ovi jezici imaju isti korijen, ali su u njegovo vrijeme već izmijenjeni, i opet posebice zahvaljujući tuđim utjecajima. U tom smislu on hvali čistoću *horvatskog* jezika. “Ali u ovi naši stranah brane Horvatsku slideće biližke: da ona nikada pod nijednim tuđim ili inostranim vladanjem stajala nije, nego uvik pod horvatskimi bani svoju sačuvala pravicu; da takojer nikakvog tuđega jezika med svojim nije trpila, pače ne samo sve svadnje i parbetiranja vlastitim jezikom prije raspravljala nego još kraljevske pravice i članke materinskim govorenjem popisane imala jest” (Vončina, 1988: 83). Ovdje Reljković hvali hrvatsku samostalnost, ali nigdje ne daje ništa naslutiti o jedinstvu *Horvata* i *Slovinaca*. Zanimljivo je i njegovo pisanje o Dalmatincima. “Dalmatinci,

⁹ Urednik upotrebu srpskog etnonima tumači ovako: “Ćirilicu Reljković zove pismom ‘glagoljskim’, ‘jerolomitanskim’ ili naprosto ‘srbskim’.”

¹⁰ “Dakako iz novijega vremena, iz sjevernih strana, ima primjera, da se baš latinica, naprotno prema ćirilici i glagoljici, nazivlje hrvatskim pismom. Tako prepisivač listine glagolske na slova latinska bilježi: glagoljskim listom ... (krnja)... na horvacki jezik ali pismo obrnjeno. 1541. (Priepis je mnogo kasniji, jamačno iz XVIII. vjeka).” (Mažuranić, 1975: 318.)

koji u otocih mora Adrijanskoga pribivaju i pod oblastjom venetačkom nahode se, akoprem svetu misu slavonskim jezikom govore i cirilijanska slova uzdržavaju, sa svim tim mlogo su od talijanskoga u dalmatinski jezik pomišali” (Vončina, 1988: 83). O *cirilijanskim slovima*, koja prema kontekstu ne mogu biti ništa drugo nego glagoljica, kaže i sljedeće: “Kakva li su slova bila svetoga Jerolima, ni to se pravo dokučit ne dade; cirilijanska, koja glagoljicom zovemo, ili su od Cirila složena, ili (kako niki govore) jerolimitanska popravljena, još se nahode” (Vončina, 1988: 84). Kao i u Glavinića, i ovdje se pojavljuje ideja o sv. Jeronimu kao tvorcu glagoljice, ali Reljkoviću očito nije jasno, a to ni ne taj, od kuda ta slova i kako se zapravo zovu. No, najvažnije što predgovor gramatici donosi, i što objašnjava distinkciju naš-njihov iz *Libarica*, činjenica je da Reljković jednim i istim smatra tek onaj prajezik iz kojega su slavenski jezici njegova vremena nastali, ali nikako ne njih same. Za njega postoje hrvatski, dalmatinski i slavonski jezik koji jesu, ali tek porijeklom, isti jezici. Njih same u njihovim različitim pojavnostima Reljković je dobro lučio. Stoga je jedino iz perspektive dvadesetog stoljeća moguće pisati primjerice kako “Ovaj dobrohotni ‘slavonski’ štioć jest hrvatski čitatelj, jer ‘slavonski’ za Reljkovića u ovom kontekstu znači hrvatski. Reljković se, naime, pišući gramatiku, ne zatvara u regionalne granice, on piše gramatiku hrvatskoga književnog jezika” (Kolenić, 1994: 229). Na ovakav se način Reljkoviću pripisuju dvadesetostoljetni stavovi što nema nikakva opravdanja, jer on hrvatski etnonim koristi samo za svoje *najbliže komšije* na zapadu.

Pri kraju ovih razmatranja nameće se potreba detaljnije razjasniti još jedno pitanje, a to je već navedena zbrka pri imenovanju pisama. U tu svrhu zgodno mogu poslužiti dva osamnaestostoljetna prijepisa kontroverznog djela *Zrcalo istine med carkve istočne i zapadnje* (1716) franjevca Krste Pejkića. Djelo je, naime, otisnuto bosančicom koja se također jednostavno nazivala *harvackim pismom* (primjerice u *Poljičkom statutu* 1665). Pejkić sam nazvat će pak bosančicu ilirskim pismom. Djelo 1742. prepisuje krbavski “žakan” Pavle Stošić latinicom, a jezik mu je “mješavina - karakteristična za nešto od Udbine sjeverozapadnije prijelazno jezično područje - svih triju naših dijalekata: čakavskoga, štokavskoga i kajkavskoga” (Turčinović, 1973: 140). U naslovu Stošić piše: “Po meni Xaknu Apustolskomu Pavlu Stossichu bihu Ove knyixice preobrachene, iz Jezika Churiličkoga na nass harvacki Jezik.” Drugi je prijepis sačinio Marko Kuzmićević 1730, glagoljicom na čakavskom narječju, i napisao: “A sada prepisano čisto i razborito iz sarpskoga u slovinski po P.O.F. Marku Kuzmićeviću Zadraniu” (Turčinović, 1973: 139-141). No, *slovinsko* ime neće ga priječiti da u pismu nadbiskupu Vicku Zmajeviću, u kojemu objašnjava nakane svog prijepisa, koristi isključivo hrvatski etnonim. Tako piše *naši redovnici Harvati, od strane svih Harvata, ljubav vašu koju skaživite Harvatom* itd. (Turčinović, 1973: 142).

Iz navedenoga ne možemo zaključiti ništa drugo nego da je pri imenovanju pisama i jezika vladala odista velika zbrka. Već je rečeno da je glagoljica zvana pismom hrvatskim, baš kao i bosančica. No, ovdje je glagoljica nazvana slovinskim (jer Kuzmićević očito misli na pismo kada kaže *iz sarpskoga u slovinski*), a bosančica *Churiličkim i sarpskim imenima*. Naprotiv, latinicom se piše *na nass harvacki Jezik*, baš kao što je i spomenuti anonimni prepisivač prepisao iz glagoljice u hrvatski jezik - to jest latinicu. Iz sve ove zbrke ipak je moguće izvesti velik i važan zaključak, a to je upravo - polagano pretezanje svijesti o latinici kao hrvatskom pismu. Povezujući ovaj posljednji stav sa svim prijašnjim razmatranjima, moguće je izvesti i općenitiji zaključak. Naime, iako su glagoljaši bili prisutni i u zagrebačkoj biskupiji od dvanaestog do sedamnaestog stoljeća (usp. Damjanović, 1995: 90-102), ipak je nedvojbeno da je baš latinica pismo sjevernohrvatskih prostora. Drugim riječima, i ovdje imamo slučaj pomicanja "gravitacijskog središta". Dakle, jednako kao što se političko središte Hrvatske pomicalo na sjever, jednako kao što je štokavština vremenom preuzimala ulogu vodećega hrvatskog narječja (što se dijelom očituje u navedenom Mulihovom primjeru, ali možda još i više u slučajevima Bartola Kašića i Jakova Mikalje koji su smatrali kako, "unatoč postojanju nekoliko dijalekata, treba kao književni jezik prihvatiti najraširenije, štokavsko narječje" /Vončina, 1977: 183/), baš tako je i između tri pisma ono najvezanije uz sjeverne krajeve odnijelo prevagu. U sva tri slučaja cijeli rani novi vijek kreće se ka stanju kakvo mi danas poznajemo, naravno, ne pravocrtno i ne samo ka tom stanju. Kako je, nadamo se, iz teksta razvidno, to je vrijeme nudilo i druga rješenja, počevši od stapanja svih triju narječja pa do nuđenja drugih imena za jezik ili narod pored onog hrvatskog (Kanižlićevo ilirsko ili Reljkovićevo slavonsko, primjerice). Stoga se ipak, barem u ovom kontekstu, čini pomalo pretjeranim govoriti o nekoj standardizaciji po ovom pitanju. Sigurnije je ograničiti se na govor o svijesti o postojanju jedinstva koja je još uvijek bila više stvar pojedinca nego zajednice, dakle neproširena i nepoznata u širim slojevima naroda.

Umjesto zaključka

S kraja osamnaestog stoljeća potječe vrlo zanimljiva kajkavska pjesmarica, pisana rukom župnika iz Lovrečine (Vrbovec) Antuna Tomašića, gdje čitamo sljedeće: "Horvat diku lyubi, cherne ochi sznubi, chila konya jasse, britku szablu passe. Nemezc bika lyubi, chernu kravu sznubi, na prasziczi jasse, z perovnachum passe. Francuzichek szkache, szim y tam momache, obraaza szi mala kako i budala."¹¹ Nacionalni stereotipi u toj pjesmi dolaze do punog izražaja i gotovo je nemoguće poreći razvidnost svijesti o europskim narodima u njoj. No, ponovo se

postavlja pitanje tko su *Horvati* o kojima se u njoj govori, naime samo kajkavci ili pak ondašnji žitelji trojednice. Na žalost, ovo pitanje je i poslije primjera navedenih u tekstu ostalo otvoreno. Što se pak samih tih primjera tiče, oni su možda dijelom i proizvoljni, ali cilj rada nije bio sustavno prikazati razvoj hrvatskog etnonima u sjevernoj Hrvatskoj, što bi zahtjevalo znatno više prostora i analizu svih objavljenih djela baš kao i rukopisa, već jednostavno prikazati neka moguća ondašnja rješenja, s posebnim osvrtom na značajnije prethodnike. Ovi posljednji važni su i iz još jednog razloga. Naime, dijelom do sedamnaestog ali nesumnjivo do osamnaestog stoljeća, sve veće i važnije koncepcije nastaju izvan sjevernohrvatskih prostora, u inozemstvu ili na jugu. Od toga vremena pak, i središta razmišljanja o narodu i jeziku premještaju se na sjever.

Obzirom pak na naslov teksta moglo bi se učiniti da je narodu posvećeno premalo pažnje, a da je previše pisano o jeziku. No, takav omjer nalazimo i u samim izvorima, te on dolazi do izražaja i ovdje. Posebnu pak raspravu zahtijevalo bi pitanje grafija, naime načina na koji se hrvatski etnonim kroz rano novovjekovlje ispisivao, jer samo u ovih nekoliko primjera nalazimo primjerice *horuatzcki*, *haruacchi*, *aruacki*, *harvaczki*, *harvati*, *heruatzcki*, *heruatih*, *haruatscki*, *haruati*, *haruaski*, *harvascki*, *horvatzcki*, *horvatszki*, *horvathski*, *horvati*, *horvathi* ili, s druge strane, *szlouenszki*, *szlovenszke*, *slovinski*, *slouinschi*, *slovenskiji*, *sylouinsski*, *szlouinczi*, *szlovenszki*, *slovinski* itd., ovisno o tomu koju su grafiju pisci preuzimali. No, kako je na Mulihovu primjeru razvidno, *harvati* su uvijek čakavci (ili im je jezik čakavske osnove, kao u protestanata), a *horvati* kajkavci.

Kako god bilo, najvažiji zaključak koji se u ovom tekstu nameće je očitost postojanja želje za ujedinjavanjem Hrvata, barem u pismu i jeziku (protestanti, Mulihi)¹² ali, još i važnije, postojanje neke svijesti da su žitelji svih triju *Orszaga* zapravo jedan narod, što i opet između svih ovih primjera najjače dolazi do izražaja u Muliha. Povrh svega, ovaj je pisac, u svim slučajevima u kojima se nazire ova svijest, koristio baš hrvatski etnonim, za razliku primjerice od Kanižlića koji piše o svima koji razumiju ilirski jezik, ili Reljkovića u kojeg ima malo čega osim slavonskog i čija se svijest o jedinstvu, uspoređena s upravo navedenim autorima, čini vrlo dvojbena.

¹¹ Ostatak teksta glasi: "Maskara Latinszka sive kako szvinszka, z machkami sze hrani, lyubav z nossom brani. Spanyol lenoszt lyubi, velikochu sznubi, veru potverdjuje, lyudi zaterguje. Turchin jakosyt lyubi, vnoge bulle sznubi, z bog chisztoche vere guziczu si pere. Vlah prez vsake vere, krade y prez mere, da Kraincza zatere mustolovke bere. Anglin pamet lyubi, kurte konye sznubi, da szi pokoi naide szmert szebi zavdaje. Vugrin giszdoszt lyubi, szecke volc sznubi, zelen konya jassi, vusgan lulu pussi" (Noršić, 1927: 172).

¹² Naravno, jedinstven jezik bi i reformatorima i Mulihi, piscu nabožno-poučnih djela, znatno olakšao rad, te je i to jedan od razloga zašto su priželjkivali ovo jedinstvo.

Završno, nepotrebno je ove pisce nazivati pretečama hrvatskoga narodnog preporoda, jer u vremenskom slijedu oni to nedvojbeno jesu. No, jesu li preporoditelji čitali primjerice Mulihova djela, čak i ako su za njih znali, teško možemo reći. Kako god bilo, oni su u svom vremenu odigrali značajnu ulogu, posebice stoga što je većina ovdje spominjanih djela bila namijenjena širokim slojevima puka koji su, ako ih zbog rasprostranjene nepismenosti i nisu mogli čitati, ipak imali načina da ideje iznesene u tekstu na neki način saznaju.¹³

IZVORI

- BANDULAVIĆ, Ivan (1665). *Pisctole i evangelya priko suega godista*. Venecija.
- BELOSTENEC, Ivan (1740). *Gazophylacium*. Zagreb.
- DALMATIN, Antun, Stipan KONZUL (1568). *Postilla*. Ratisbona (pretisak: Pazin: IKD Juraj Dobrila, 1993).
- DIVKOVIĆ, Matija (1686). *Razlike besiede*. Venecija.
- GLAVINIĆ, Franjo (1702). *Czvit szvetih*. Venecija.
- GRABOVAC, Filip (1747). *Czuijt Razgouora*. Venecija.
- HABDELIĆ, Juraj (1670). *Dictionar ili rechi szlovenszke*. Graz.
- KANIŽLIĆ, Antun (1759). *Utocsiste blaxenoj divici Marii*. Venecija.
- MEKINIĆ, Grgur (1609). *Dusevne peszne*. Sv. Križ. (pretisak: Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990).
- MIKALJA, Jakov (1649). *Blago jezika slovinskoga*. Loreto.
- MULIH, Juraj (1742). *Poszel apostolszki*. Zagreb.
- MULIH, Juraj (1746). *Duhovna hrana*. Zagreb.
- MULIH, Juraj (1748). *Abecevetica slovinska*. Zagreb.
- PERGOŠIĆ, Ivan (1574). *Decretum*. Nedelišće.
- TERZIĆ, Luka (1747). *Pokripglenie umiruchi*. Venecija.
- VRAMEC, Antun (1586). *Postilla*. Varaždin.

¹³ Jedan od najpoznatijih je svakako čitanje na glas većem broju ljudi, postupak raširen u cijeloj ranonovovjekovnoj Europi.

LITERATURA

- АКИМОВА, О. А. (1989). "Развитие этнического самосознания хорватов в XII- XIV вв.", u knjizi: Г. Г. Литаврин, Вс. Иванов (ur.). *Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма*. Москва: Наука.
- BOGIŠIĆ, Rafo (1997). *Zrcalo duhovno. Književne studije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- BRATULIĆ, Josip (1983). "Hrvatske početnice do Narodnog preporoda", u knjizi: *Prva hrvatskoglagoljska početnica - 1527* (pretisak). Zagreb: Grafički zavod Hrvatske itd.
- BUDAK, Neven (ur.) (1995). *Etnogeneza Hrvata*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- ČRNJA, Zvane (1964). *Kulturna historija Hrvatske. Ideje-ličnosti-djela*. Zagreb: Epoha.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan (1995). *Jezik otačaski*. Zagreb: Matica hrvatska.
- GAVRAN, Ignacije (1991). "Fra Bartolomej da Salutio, Sedam trubljī za probuditi grešnika na pokoru. Preveo fra Pavao Papić, godine 1649", *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, Zagreb, knj. 33: 155-325.
- GELLNER, Ernest (1993). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishers.
- GOLUB, Ivan (1993). *The Slavic Vision of Juraj Križanić*. Zagreb-Dubrovnik: Croatian P.E.N. Centre & Most/The Bridge.
- HERCIGONJA, Eduard (1994). *Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjovjekovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- HERŠAK, Emil (1989). "O etnosu u prošlosti i sadašnjosti", *Migracijske teme*, Zagreb, 5 (2-3): 99-112.
- HERŠAK, Emil (1993). "Panoptikum migracija - Hrvati, hrvatski prostor i Evropa", *Migracijske teme*, Zagreb, 9(3-4): 227-301.
- HROCH, M. (1985). *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JAGIĆ, Vatroslav (1917). *Život i rad Jurja Križanića. O tristogodišnjici njegova rođenja*. Zagreb: Djela JAZU, knj. XXVIII.
- JEŽIĆ, Slavko (1944). *Hrvatska književnost od početka do danas (1100-1941)*. Zagreb: Naklada A. Velzek.
- KLAIĆ, Nada (1971). *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga.
- KLAIĆ, Vjekoslav (1991). *Hrvati i Hrvatska. Ime Hrvat u povijesti slavenskih naroda*. Split: Laus. (Pretisak izdanja iz 1930).
- KOHN, E. (1955). *Nationalism: Its Meaning and History*. D. Van Nostrand Company, Inc.

- KOLENIĆ, Ljiljana (1994). "Povijest hrvatskog standardnog jezika u sjeveroistočnoj Hrvatskoj", u knjizi: Stjepan Sršan (ur.). *Hrvatska - povijest sjeveroistočnog područja*. Osijek: Povijesni arhiv u Osijeku.
- KOMBOL, Mihovil, Slobodan Prosperov NOVAK (1992). *Hrvatska književnost do narodnog preporoda. Priručnik za učenike, studente i učitelje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- MATIĆ, Tomo (1935). "Isusovačke škole u Požezi (1648-1773)", *Vrela i prinosi*, Sarajevo, 5: 1-61.
- MATIĆ, Tomo (1938). "'Abecevicica' iz XVIII. vijeka za analfabete u požeškom kraju", *Vrela i prinosi*, Sarajevo, 8: 103-107.
- MATIĆ, Tomo (1945). *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*. Zagreb: Djela HAZU, knj. XLI.
- MAŽURANIĆ, Vladimir (1975). *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*. Zagreb: Informator. (Pretisak izdanja 1908-1922).
- NORŠIĆ, Vjekoslav (1927). "Još jedna kajkavska pjesmarica XVIII. vijeka", *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, Zagreb, knj. X: 161-172.
- PAŠČENKO, Jevgenij (1991). "Juraj Križanić u kontekstu baroknog doba", u knjizi: Dunja Fališevac (ur.). *Hrvatski književni barok*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, str. 297-311.
- PRIBOJEVIĆ, Vinko (1991). *O podrijetlu i zgodama Slavena* (priredio Grga Novak). Split: Književni krug.
- SMITH, Anthony D. (1994). *The Ethnic Origins of Nation*. Oxford: Oxford University Press.
- SMITH, Anthony D., J. HUTCHINSON (ur.) (1993). *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- ŠIŠIĆ, Ferdo (1990). *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb: Matica hrvatska.
- ŠOJAT, Olga (ur.) (1977). *Hrvatski kajkavski pisci. 17. stoljeće*. Zagreb: Matica hrvatska, Pet stoljeća hrvatske književnosti.
- TÓTH, István György (ur.) (1994). *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627-1707)*. Budapest-Roma: Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma.
- TURČINOVIĆ, Josip (1973). *Misionar podunavlja Bugarin Krsto Pejkić (1665-1731)*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- VONČINA, Josip (1977). *Analize starih hrvatskih pisaca*. Split: Čakavski sabor.
- VONČINA, Josip (ur.) (1988). *Andrija Kačić Miošić, Razgovor ugodni naroda slovenskog i Matija Antun Reljković, Satir iliti divji čovik*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- VRANČIĆ, Faust (1992). *Dictionarium Quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae & Ungaricae*. Zagreb: Novi Liber. (Pretisak izdanja iz 1595.)

Zoran Velagić

DEVELOPMENT OF THE CROATIAN ETHNONYM IN THE NORTH CROATIAN REGIONS IN THE EARLY MODERN ERA

SUMMARY

The aim of the paper is to examine the use of names that Croatian authors in the Early Modern era applied to their people, language and alphabet, primarily the Croatian and Slovin (Slavonian) names, but also the Illyrian, Dalmatian and Bosnian names. With this aim in mind, mostly written works from this period are analysed, since only in these could the authors communicate their own views to the broader populace. The paper examines the North Croatian regions. However, due to the fact that development in these areas was necessarily conditioned by the opinions and ideas of precedents, the Glagolitic tradition, Croatian Protestants, the "Ozalj circle", and exceptional individuals such as Juraj Križanić and Franjo Glavinić, are also discussed. Among the authors from North Croatia, particular attention is given to Juraj Mulić and Matija A. Reljković. For the most part, names used to indicate the people and their language are reviewed. Nevertheless, some other ideas of the authors concerned are also presented, for example their views on ethnogenesis, correct orthography, preferable unity in the writing system, on the origin of the Glagolitic script, etc. The paper also investigates the historical atmosphere in which ideas on Slavism or Illyrism appeared, as well as the historical conditions that affected the use of different names, or else changes in their use (as in the case of the migration of the Croatian ethnonym from the South to the North). The paper concludes by confirming that in the Early Modern era there already existed an awareness of the oneness of the Croatian people and language, although this was not always expressed explicitly through the use of the Croatian ethnonym. Likewise, this awareness was not extended to all levels of the people, just as one cannot speak of fixed standards for the Croatian language at that time. Both these aspects were at the time still quite foggy and dependent mostly on individual authors.

KEY WORDS: Croatian ethnonym, Croats, Early Modern era, North Croatian regions, Glagolitic tradition, language